

Мр Славица РАТКОВИЋ-КОСТИЋ

ДЕЛАТНОСТ АЛЕКСАНДРА ДЕВИНА У КОРИСТ ЦРНЕ ГОРЕ И КРАЉА НИКОЛЕ 1916-1923. ГОДИНЕ

У току Првог светског рата и непосредно после њега независност Црне Горе подржавали су многи писци и политичари као што су Мак Нејл, лорд Сиденам, Мак Келар, Крискуола, Амброза, Балдачи и други. Најзначајнији је енглески публициста професор Александар Девин, директор једне велике школе у Винчестеру, близу Лондона, који је писао у енглеским листовима чланке о Балкану и Блиском истоку.¹ Девин се потпуно посветио одбрани независности Црне Горе и њене династије, па је ради тога објавио велики број чланака и више брошура и књига.² Највредније његово дело је књига „Црна Гора у историји, политици и рату”. Писана је уз коришћење близу 100 библиографских радова. Прошлост Црне Горе од средњег века до Првог светског рата приказана је доста објективно, а тежиште је дато догађајима који су уследили после пада Црне Горе јануара 1916.³ Његове књиге нису преведене на наш језик.

Девинова делатност у Енглеској у корист Црне Горе почела је средином јануара 1916, непосредно после потписивања примирја између Аустро-Угарске и Црне Горе. Девин је био у блиским везама са црногорским престолонаследником принцом Данилом, који је утицао на њега да се посвети проблемима Црне Горе. Затим је наставио да ради за краља Николу и његову владу у Нејију, које је могао посећивати по жељи. Зато је био добро обавештен о текућим проблемима црногорске државе у емиграцији. Пошто Црна Гора уопште није имала

¹ Д. Живојиновић, *Александар Девин, бранилац независне Црне Горе у англо-саксонском свету*, 1916-1920. (у даљем тексту: Александар Девин...), Гласник цетињског музеја, Цетиње 1970, 113.

² *Alexander Devlin, Montenegro in history, politics and war*, London 1918; *A few facts concerning the intrigue against Montenegro*, Winchester 1919; *Isti, The mystery of Montenegro*, London 1920; *Isti, British prestige in the Balkans*, Winchester 1921; *Isti, Montenegro, The warrior people of the Black Mountain*, London 1923, као и неке друге.

³ *A. Devlin, Montenegro in history, politics and war*, London 1918, str. XI.

свог представника у Лондону, може се сматрати да је Девин стварно био дипломатски неслужбени представник Црне Горе у Великој Британији. У ствари, влада у Нејију је у току 1917. године и формално предлагала Девина за свог званичног представника у тој земљи, али безуспешно.

Тежиште Девинове активности било је усмерено на то да британска влада измени своју, у суштини, непријатељску политику према краљу Николи и његовој влади. Водио је полемике преко штампе, писао чланке о проблемима заробљеника, интернираца, слању хране народу у окупираној Црној Гори, субвенцијама црногорској влади, а касније се супротстављао службеној пропаганди и акцијама српске владе на Крфу, Југословенског одбора у Лондону и Црногорског одбора за народно уједињење. Слао је протесте, меморандуме и писма разним политичким личностима у Великој Британији и САД, тражећи да велике силе преиспитају своју политику према Црној Гори. Упоран и амбициозан, отворено је и без дипломатског такта нападао њихову политику према тој малој земљи. Посебно је запажена Девина активност на прикупљању новчаних прилога за Црну Гору, за избеглице, заробљенике у логорима и интерниране Црногорце. Упркос званичној британској политици, у Великој Британији је било доста присталица краља Николе, па је таква, хуманитарна, Девина делатност имала успеха, што се не може рећи за његову политичку активност. Српска пропаганда приказивала га је као агента Црне Горе, а енглеско Министарство спољних послова није желело да са њим сарађује.

Званична Црна Гора, како то показују досадашња истраживања, није исплаћивала Девину награде за пожртвовани рад у њену корист. Помажући Црној Гори као странац, он је трошио свој новац. У октобру 1918. године пише краљу Николи да последњи пут покушава да помогне Црној Гори, због које је „толико пропатио од њених непријатеља и потрошио више новца и времена него што би смео”. То потврђује да је био заиста искрен пријатељ Црне Горе и краља Николе.

Политичке њриликe у Црној Гори и њочетњак делатности Александра Девина у Великој Британији у користи Црне Горе

Када је после Првог балканског рата 1912-1913. дошло до заједничке границе Србије и Црне Горе, учињен је корак ка њиховом уједињењу. Али, главну унутрашњу препреку том уједињењу представљало је династичко ривалство између Карађорђевића и Петровића, а споља Аустро-Угарска, која је у том уједињењу гледала велику опасност по себе, због тога што би јачање једне словенске земље на Балкану могло зауставити њено продирање на исток и што би то уједињење подстакло тежњу југословенских народа у оквиру Аустро-Угарске да

се ослободе и уједине са својом слободном браћом, а то би значило пропаст Аустро-Угарске.

Краљ Никола није био вољан да олако жртвује интересе своје династије. Али, свест о потреби даљег зближавања са Србијом и свест о уједињењу била је у народу толико јака да се није могла сузбити. Још на изборима 1913. године успех су имали они кандидати који су били искрени поборници тесних веза са Србијом.

Када је 1914. године почео Први светски рат, Црна Гора је као слободна и независна држава, без двоумљења, упркос покушајима Аустро-Угарске и Италије да је одвоје, стала на страну Србије. Истрошена у два тек завршена балканска рата, економски веома ослабљена, без довољно хране, одеће, обуће, Црна Гора је знала да је чекају тешки дани и велике тешкоће, јер није била спремна за рат.

У току 1914. и 1915. године, црногорска војска је, бранећи своју земљу од Аустро-Угарске и садејствујући са српском војском, успешно дејствовала у Санџаку, Херцеговини, источној Босни и западној Србији, и одиграла значајну улогу у првој половини 1915. године, када је, заједно са српском 1. армијом, обезбеђивала повлачење главних снага српске војске преко Црне Горе на албанско приморје и Крф. Србија је тако сачувала своју војску, која ће се убрзо наћи на Солунском фронту. У Мојковачкој бици црногорска војска је показала високе борбене и моралне квалитете. Црна Гора је у том рату изгубила 63.000 становника, или 25% целокупног становништва. У рату је учествовала са 50.000 војника, од којих је погинуло (или умрло у рату) око 25.000.⁴ То је крупан допринос Црне Горе у Првом светском рату. На кају је црногорска војска, кривицом краља, владе и Врховне команде која је била у рукама српских официра, као и савезника (који јој нису пружили потребну помоћ, чак ни у храни), препуштена на милост и немилост непријатељу, уместо да после пада Ловћена одступи преко Албаније са српском војском на Крф, тим пре што је такво расположење постојало. Тада су краљ Никола као Врховни командант црногорске војске, и председник владе Лазар Мијушковић, 18. јануара, у најтежим часовима њене историје, напустили Црну Гору, не позвавши војску да се повлачи са њима. Они су се преко Скадра и Медове, једним италијанским ратним бродом, пребацили у Италију. То је, уз небригу савезника, довело до катастрофе Црне Горе и њене војске у другој половини јануара 1916. године.⁵ Био је то трагичан

⁴ Б. Гледовић, Б. Ратковић, М. Ђуришић, М. Граховац, П. Опачић (у даљем тексту: Б. Гледовић и група аутора), *Први светски рат 1914-1918, Србија и Црна Гора*, Цетиње 1975, 383.

⁵ Исто, 269.

догађај у историји Црне Горе, супротан њеном ратничком духу и слободарским традицијама. Уједно ће то бити и почетак њеног нестајања као државе, поред осталог и зато што је она тиме постала неспособна да ишта допринесе победи ратних савезника.⁶ Војници су отпуштени кућама, а земља окупирана, као и Србија. Краљ Никола напустио је Црну Гору без војске, али и без угледа код савезника, компромитован и сумњичен да има неке тајне договоре с непријатељима, тешко оптужен за издају савезничке ствари.

С друге стране, Русија је, ради спречавања германског продора на исток, била за уједињење Србије и Црне Горе. По њеној жељи Србија је требало да Бугарској уступи добар део територије ослобођене у Првом балканском рату 1912-1913. Заузврат, Србија је требало да добије Црну Гору, а тиме и излаз на море. Ослањајући се на овако моћну подршку Русије, српска влада је са своје стране радила на дискредитовању и иначе опалог угледа краља Николе и у току целог рата ометала иницијативе црногорске владе.⁷

Колико је краљ Никола био немоћан види се и из чињенице да су српски официри имали у рукама црногорско врховно командовање. Такво решење диктирала је Русија, па краљ Никола и његова влада нису могли предузети ништа значајније без сагласности српске владе, штавише, руска влада је почела општити преко Србије са Црном Гором.

Када је 1915. године црногорска војска заузела Скадар, за који су Црногорци узалуд пролили море крви у Првом балканском рату 1912-1913. године, Француска, Русија и посебно Италија су се томе одлучно супротставиле.⁸ Српски генерал Божа Јанковић, начелник штаба црногорске Врховне команде, нетачно је обавестио енглеског посланика на Цетињу да је краљ Никола закључио с Аустро-Угарском неки тајни споразум (радило се, у ствари, о преговорима краљевог сина Петра с аустроугарским представницима да се не бомбардују незаштићени градови), па су поменуте велике силе неосновано сумњале да је окупација Скадра и северне Албаније извршена уз сагласност Беча. Узалуд су краљ Никола и председник владе сердар Јанко Вукотић давали тада изјаве о лојалности савезницима. Они су били толико изгубили поверење да су од краља тражили да се не меша у операције своје војске и да се руковођење повери српској Врховној команди.⁹ Тако је краљев положај био ослабљен већ 1915. годи-

⁶ Г. Перазић, *Нестанак црногорске државе у Првом светском рату*, Београд 1988, 16.

⁷ Н. Шкерковић, *Црна Гора за време Првог светског рата*, Титоград 1963, 19 и 20.

⁸ С. Вулетић, *Црна Гора и Скадар*, Записи, год. V, књ. VIII, Цетиње 1931, 90-101; С. Ратковић, *Сукоб Италије и Црне Горе око Скадра 1915. године*, Историјски записи, год. XXVII, књ. XXXI, стр. 1-2, Титоград 1974, 95-122.

⁹ Б. Гледовић и група аутора, н. д., 238.

не. Црна Гора се отада нашла изолована и у зависном положају од Србије. Краљ је био само номинално Врховни командант, док је пуковник српске војске Петар Пешић, који је заменио генерала Божу Јанковића на дужности начелника штаба црногорске Врховне команде, стварно командовао црногорском војском све до њеног слома.

Гласине о тајном уговору краља Николе са Бечом ширене су и на фронту и у народу.¹⁰ Те интриге и кампање донеле су црногорској војсци многе невоље и велику оскудицу. Зато је, недовољно наоружана, слабо опремљена и храњена, као ни једна војска у Европи, била остављена без праве помоћи савезника.¹¹ Српска влада искористила је капитулацију Црне Горе за појачану пропаганду и оптужбе против краља Николе.

Окупаторска власт у Црној Гори, поред прогона, депортовања и слања у логоре, изазвала је својом пљачкашком политиком масовно гладовање становништва. Извештаји о томе узбудили су међународну јавност. Већ у јануару 1916. године организације Црвеног крста покренуле су акцију за прикупљање помоћи и слање хране угроженом становништву Црне Горе.

Такве су биле прилике у време када је Девин средином јануара 1916. године започео да ради као представник, додуше неслужбени, Црне Горе у Великој Британији. Огромне су биле његове тешкоће, јер велике силе нису биле спремне да пружају помоћ Црној Гори, посебно Велика Британија, која је била за уклањање династије Петровића и уједињење Црне Горе и Србије.

У марту 1916. године, Девин је постављен за делегата Црногорског потпорног удружења у Енглеској за питања црногорских избеглица и интернираца који су били депортовани или растуруени на Крфу, Корзици, у Италији, Француској и Швајцарској.¹² Био је веома активан у прикупљању новчаних и материјалних прилога. Потпорно удружење, које је располагало знатним финансијским средствима, послало је Девина у Европу да пружи помоћ избеглицима и интернирцима из Црне Горе. У Француској је посетио Бордо, где су се налазили краљ Никола и његова влада Лазара Мијушковића, с којим се није сложио да Потпорно удружење пренесе своја финансијска средства влади у Бордоу и да се више не меша у њихову расподелу. Пошто је оценио да Марсеј представља вра-

¹⁰ Р. Драгићевић, *Тајни уговор Црне Горе с Аустро-Угарском*, Цетиње 1918. ; Г. Перазић, н. д., 85.

¹¹ Д. Живојиновић, *Савезници и капитулација Црне Горе 1915-1916*, Историјски записи, књ. XXI, Београд 1974, 189; Д. Живојиновић, *Црна Гора у борби за оцштанак 1914-1922*, (у даљем тексту: *Црна Гора...*), Београд 1996, 179.

¹² Девин Греју, Винчестер, 11. III 1916. године. Архив британског Министарства иностраних послова (Foreign Office) vol. 2615, серија 371, *Public Record Office, London* (у даљем тексту: F. O. 371.).

та куда су црногорске избеглице улазиле у Француску, Девин је у том граду отворио централу Потпорног удружења у Француској и одмах јој доделио извесну количину новца. У Ници се састао са богатијим избеглицама Црногорцима. У Кап Мартену Девина су веома топло примили престолонаследник Данило и кнегиња.¹³ На Корзици је такође посетио црногорске избеглице и ставио их под јурисдикцију Поткомитета централе у Марсеју.

Из Француске Девин је прешао у Италију, која се, за разлику од Француске, није много бавила проблемима црногорских избеглица. Она је, збуњена великим приливом избеглица, у почетку примењивала политику интернирања, а касније се пријатељски односила према интернирцима. Али, извештавао је Девин, „Италија није богата да би могла да задовољи потребе избеглица, тако да смо стога, чини се, наишли на шире поље деловања”.¹⁴

Девин је формирао за Италију Поткомитет у Риму и ставио му на располагање 30.000 лира. Затим је посетио избеглице на Сицилији, потом на острву Липаре и тамо формирао мање, поткомитете за помоћ. Поред тога, Девин је у Италији развио знатну активност у решавању помоћи становништву у самој Црној Гори, окупираној од Аустро-Угарске. Он није потцењивао проблем избеглица у Европи и, као што се видело, чинио је доста да им се што више помогне, али према његовој процени њих, ипак, није било више од 3000, па му се све више наметао проблем саме Црне Горе и њених становника. Сву невољу те мале земље осетио је Девин кроз додире и казивања избеглица, „приче које мозак одбацује као невероватне”. Наглашавао је да је, као Енглец, тешко могао и да схвати примере насиља и окружности аустроугарских окупатора, патње и безнадежну ситуацију црногорског народа. Зато је проблему слања хране у Црну Гору посетио највећу пажњу. Од Удружења у Лондону тражио је да представи ствар у Форин Офису како би се нашао пут „да нахранимо ове изгладнеле људе”.¹⁵ У истом смислу лично се обратио британском амбасадору у Риму и Ватикану.

Из Италије Девин је отишао у Швајцарску, где су се налазили црногорски студенти. Поткомитету у Женеви депоновао је извесну суму новца, као што је то раније урадио у Француској и Италији. Почетком маја, после шестонедељне турнеје по Европи, Девин се вратио у Лондон, где је био веома активан. Црно-

¹³ *Report of Mr. Alex. Devine acting as Commissioner for the Montenegrin Red Cross and Relief Fund of London* (Извештај А. Девина, председника Црногорског потпорног друштва и фонда за помоћ из Лондона, у даљем тексту: Извештај Девина), Лондон, Поверљиво, Ф. О. 371, vol. 2617, 5.

¹⁴ Исто, 6.

¹⁵ Исто, 8, 9 и 10.

горско потпорно удружење располагало је са више финансијских средстава него што је било потребно за релативно мали број црногорских избеглица, али је Форин Офис одбио Девинов захтев да се у Црну Гору шаље храна, под изговором да је окупатор дужан да храни народ Црне Горе. Британска влада се, међутим, није противила слању помоћи другим окупираним земљама (Белгији, Пољској и др.).

Девин је наставио да се сукобљава са групама и појединцима у Енглеској који су радили на уједињењу свих Југословена, безрезервно и бескомпромисно стајући на страну црногорског двора. Запажена је и Девина активност да његово Удружење добије дозволу британске владе за слање пакета за црногорске заробљенике у логорима Аустро-Угарске, кроз које су прошле хиљаде Црногораца. Мада Форин Офис није био задовољан његовим ватреним заузимањем за ствар Црне Горе, Девин је корисно посредовао између изоловане и дискредитоване црногорске владе и краља Николе и Форин Офиса, но више на решавању добротворних послова.

После доношења Крфске декларације (јул 1917), положај Црне Горе у Енглеској постао је још тежи. Лондон је и званично одлучио да династија Петровића треба да се уклони, а Црна Гора припоји Србији. Црногорска влада је одмах повела снажну кампању против Крфске декларације и оптужила српску владу да је напала на суверенитет Црне Горе. Тада у први план избија Девина политичка, а мање хуманитарна делатност. У разним приликама, наставио је да напада Крфску декларацију, окарактерисавши је као „напад једне савезничке државе на другу”. Жестоко противљење тој декларацији изразио је у књизи *„Montenegro in history, politics and war”* (Црна Гора у историји, политици и рату), упозоравајући да је „Црногорцима увек било драго што су сродног порекла са Србима, али да никада неће допустити да се нађу у подређеном положају”.¹⁶ Девин се жестоко борио против оних који су подржавали уједињење Црне Горе са Србијом. Посебно жустро и нервозно расправљао је са људима око просрпског листа „Нова Европа”.

Веома је запажена Девина борба за стварање посебне црногорске војне јединице и за исплату црногорској влади субвенција од стране савезника. Наиме, краљ Никола је сматрао изузетно важним задатак да се формира једна црногорска војна јединица која би ратовала на неком од фронтова и касније била гаранција за повратак у земљу. Напротив, српска влада чинила је све да до тога не дође, страхујући да би једна таква јединица знатно помогла рехабилитацији краља Николе, и угрозила уједињење две земље. Пошто су у децембру 1917. године САД ушле у рат на страни савезника, Девин је свим силама настојао да и

¹⁶ Исто, 117.

у Вашингтону осигура подршку за Црну Гору. У Меморандуму Форин Офису Девин је указао да се 600 црногорских поданика налази у српској војсци, да око 800 њих ради у француским фабрикама муниције, да је 2000 људи из Црне Горе спремно да служи у црногорској јединици, да 3000 људи из САД жели да се бори под црногорском заставом. Али, Лондон није изменио свој став и посебне јединице под заставом Црне Горе нису створене, мада се за нека језгра црногорских јединица на Корзици и Липарима дуго водио прави пропагандни рат за коју ће се владу – српску или црногорску – одредити. Борба за црногорске добровољце (и оне у Америци) наставиће се током целе 1917. и 1918. године.¹⁷ У томе се Девин веома ангажовао. Поново је критиковао британску владу што не помогне Црној Гори, „јединој земљи у којој се није слала помоћ”. Истицао је да је то једина савезничка земља која у то критично време није имала свог дипломатског представника. Негодовао је што Форин Офис забрањује издавачима да објављују чланке и публикације о Црној Гори, што је забранио појединим државницима и војним командантима да приме одликовања која је хтео да им додели краљ Никола. Позивао је британску владу да измени свој став и исправи неправде почињене према Црној Гори.¹⁸

После распада фронта централних сила на Балкану и брзог продора српских и савезничких снага из Солуна ка северу и ка Црној Гори, Девин је, као и краљ Никола и нејска влада, тражио од британске владе да спречи улазак српских трупа у Црну Гору и тако онемогући спровођење у дело Крфске декларације о уједињењу. Међутим, британски Ратни кабинет је знатно раније одлучио да Црну Гору треба припојити Србији. Девин је осећао да се нешто битно мора предузети ако се жели очување независности Црне Горе. Зато је 11. октобра 1918. године упутио веома опширно писмо краљу Николи у коме је указао да су чланови нејске владе без државничког искуства и неспособности, да ситуацију може спасити само нова снажна влада. О животу и раду краљевих синова није имао добрих речи. Сматрао је да они чине велику штету интересима Црне Горе. Краљ је одговорио Девину. Бранећи владу указао је да су најистакнутији политичари Црне Горе у аустроугарским логорима. Што се синова тиче, навео је да они не уживају никакве посебне привилегије. Све у свему оно што је писао Девин било је неистина, измишљотине којим се користе краљеви непријатељи.¹⁹ Ипак, знајући да му је Девин осведочени пријатељ, и да ће му он и даље кори-

¹⁷ Дипломатски архив Савезног секретаријата за иностране послове, Београд (у даљем тексту: ДАСИП), Ф I/III, док. бр. 125; Д. Живојиновић, *Велика Британија и проблем Црне Горе 1914-1918, Balkanica*, VIII, Београд 1977, 513.

¹⁸ Девин Сесилу, Винчестер, 26. I 1918, Ф. О. 371, vol. 3140.

¹⁹ Д. Живојиновић, *Александар Девин...*, 148; Д. Живојиновић, *Црна Гора...*, 268.

стити, краљ због тог писма није прекинуо односе са Девиним, већ му је писмом упутио нацрт Меморандума владе о захтевима Црне Горе за послератну обнову да би га употребио у припреми захтева који је намеравао да достави британској влади. Девин је припремио тај меморандум и послао га на увид краљу Николи.

Девин је писао председнику САД Вудро Вилсону, као и Лојду Џорџу. Нападајући планове Николе Пашића он је тако припремао савезнике да прихвате краљеву нову концепцију о устројству будуће државе: Југославију као конфедеративну државу, у којој би Црна Гора била државни субјект са династијом Петровића на челу, као чуварем црногорске државности и залогом националне слободе.²⁰ Девин је тих дана Вилсону упутио и опширан меморандум о економској обнови Црне Горе после завршетка рата, али је његов захтев био нереалан, с обзиром на дотадашње држање савезника према Црној Гори.

На тражење поражене Аустро-Угарске, примирје је закључено 3. новембра, а 11. новембра 1918. године капитулирала је немачка војска. У Црну Гору су се пробиле српске и француске трупе, а на захтев српске владе, као и на захтев команданта савезничке војске, француска влада је забранила краљу Николи повратак у Црну Гору.²¹ Подгоричка скупштина је 14. новембра донела одлуку о уједињењу са Србијом. Тиме је влада краља Николе изгубила легитимитет савезничке избегличке владе.

Узалуд су влада у Нејију, краљ Никола и Девин протестовали код савезника против присуства српских трупа у Црној Гори и свега онога што се тамо дешавало. Нико за такве протесте није марио. Залуд је Девин протествовао што се и Велика Британија придружила одлуци Француске да се краљу Николи не дозволи повратак у Црну Гору.

Као што се види, током последње три ратне године Девин је испољио велику хуманитарну, али пре свега политичку пропагандну активност. Настојао је да побољша веома уздрмани положај краља Николе и његове владе код савезника, да би се обезбедио његов повратак у земљу после ослобођења, као и да Црна Гора сачува своју независност. Међутим, савезници су равнодушно и незаинтересовано примали ноте црногорске владе и Девинова указивања да је Подгоричка скупштина „фалсификат народне воље”.²² Пренули су се тек када је дошло до Божићне побуне коју су покренули и подржавали Италијани.²³ Побуна је више него све црногорске прокламације и Девинова публицистичка делатност скренула пажњу савезника на црногорско питање, а краљу Николи, тиме и

²⁰ ДАСИП, V, Ф IV, док. 527; „Глас Црногорца”, бр. 50 од 22. VII 1918. године.

²¹ Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титоград 1962, 116.

²² „Глас Црногорца”, год. 46, бр. 61 и год. 47, бр. 62.

²³ Г. Перезић, н. д., 326.

Девину, дала нови пропагандни материјал. Божићна побуна и разговори италијанске краљице Јелене, кћерке краља Николе, са председником САД Вилсоном, учинили су да овај узме у заштиту краља Николу. Изјавио је да је Црна Гора старија од Србије, да стога треба да буде одвојена од ње и да треба да буде заступљена на Конференцији мира.²⁴ Краљ Никола је био задовољан. Полагао је велику наду у Конференцију мира. Тешко је на овом месту и набројати њихове упорне протесте, бескрајно дуге меморандуме и ноте великим силама које су биле пуне оптужби на рачун српске владе. Нота за нотом слате су савезницима да би се обезбедило присуство на Конференцији.

Док су вршене припреме за Конференцију мира и у току њеног рада, Девин је био веома активан, али је од функционера Форин Офиса у томе знатно ометан. Неколико месеци није могао добити визу; ипак, крајем 1918. године и он се нашао у Паризу и заједно са црногорском владом развио широку пропагандну активност да убеди савезнике да треба поштовати суверенитет Црне Горе. Доказивао је њен огroman допринос у рату и неистине које с тим у вези шири званична Србија. Тражио је да се надокнаде неправде учињене Црној Гори тако што би јој се дала територијална проширења. На све стране писао је петиције и захтеве, али с мало успеха, јер је тада било такво расположење према Црној Гори. Као и раније, он је о свим делатностима обавештавао како британске делегате тако и председника САД Вилсона. Такође и Хувера, директора Администрације за исхрану.

Конференција мира је 18. јануара 1919. године почела рад у Паризу у присуству 60 учесника, али без присуства представника Црне Горе, упркос свим Вилсоновим настојањима и настојањима Италије, као и упркос одлуци Врховног савета Конференције да Црна Гора пошаље делегата.²⁵ Пресудну улогу у томе имала је Француска – домаћин Конференције.²⁶ Црногорско питање није ни стављано на дневни ред Конференције. Девин је био озлојеђен. Разочаран што велике силе не сматрају Црну Гору као савезничку и пријатељску земљу, он их је нотама и у штампи оштро оптуживао. Карактеристичан је његов чланак о Црној Гори објављен јула 1919. године у „*Daily Telegraph*”. Одлучно бранећи краља Николу, несхватљиво му је зашто се тако поступа са Црном Гором, иако се она лојално борила на страни савезника. Зашто велике силе не обнове Црну Гору, као Србију и Белгију, зашто допуштају једном савезнику да војнички освоји

²⁴ Д. Живојиновић, *Питање Црне Горе и конференција мира 1919*, Гласник цетињских музеја, књ. X, 1977, 33.

²⁵ *Закључци са седница делегације Краљевине СХС на Мировној конференцији у Паризу 1919-1920*. Приредио М. Кризман и Б. Храбак, Београд 1960, 11-35.

²⁶ Исто, 35; Д. Вујовић, н. д., 406.

другу савезничку државу. Поставио је и питање да ли је праведно да Црна Гора нестане као независна држава да би се задовољили Хрвати и Словенци „који су за време рата верно бранили Хабзбурговце”.²⁷ Девин је сматрао да је француска војска подржала ову акцију под притиском француског капитала, јер се жели велика Србија као гарант за милијарде позајмљене српској влади. На постављена питања Девин није добио одговор, али су она заинтересовала јавност, па је британска влада морала да одговара на неугодна питања у Парламенту, где су вођене жучне расправе.

Премда су се потом прилике у свету измениле, Девин је на стари начин настављао да протестује и агитује у име Црне Горе, њеног краља и двора. Писао је оштре ноте, наставио са оптужбама на рачун великих сила и посебно Србије. Више него раније посветио се писању мањих књига у којима је осуђивао оне који су уклонили Црну Гору као суверену државу. Тако је 1920. године објавио „*The mystery of Montenegro*”. За мото те књижице узео је речи познатог енглеског државника Гледстона изговорене у Парламенту: „Црна Гора не би имала гори третман и да се борила на страни Централних сила”. У њој је подсетио на Вилсоново обећање у телеграму краљу Николи 4. августа 1918. године: „Верујем да се Ваша Висост и племенити херојски народ Црне Горе неће обесхрабрити већ да ћете бити уверени у одлуку САД да ће након коначне победе интегритет и права Црне Горе бити сачувани и обновљени”.²⁸

Девин је исте године написао брошуру „*British prestige in the Balkans*”, а следеће – 1921. године – још две: „*The martyred nation. A plea for Montenegro*” и „*Off the map. The suppression of Montenegro*”. Настављајући да пише о проблематици Црне Горе он је 1922. и 1923. године припремио и објавио своје дело: „*Montenegro. The warrior people of the Black Mountain*”.²⁹

Српска дипломатска служба рано је запазила рад Девина и пратила га.³⁰ Јован Јовановић Пижон, српски посланик у Лондону, још октобра 1916. године помиње га у свом дневнику као човека „чије побуде нису чисте, али је врло активан”.³¹ Обавештен да је у Лондону образовао Црногорско потпорно удружење, Никола Пашић је у телеграму 1917. дао налог да се стави до знања Девину и осталим присталицама те струје да се сада ради на јединству не само свих Ср-

²⁷ A. Devin, *Casse of Montenegro, Plea for Independence*, Daily Telegraph, London, 2. VII 1919. године.

²⁸ A. Devin, *The Mystery of Montenegro*, London 1920, Архив Стејт Департмента, серија 873. 91/37, Национални архив Вашингтон.

²⁹ Д. Живојиновић, *Александар Девин...*, 163.

³⁰ Опширније, С. Ратковић-Костић, *Александар Девин и његова политичка пројекција из безличке владе краља Николе 1916-1922*, Војноисторијски гласник, бр. 2/1990, 214 и 215.

³¹ Архив Југославије, Дневник Јована Јовановића-Пижона, I књ. I, 19. X 1916.

ба, но и Хрвата и Словенаца, у једну државу, да такав рад признају и савезници и да би сваки други рад који би био у супротности са горњом тежњом био противан раду савезника.³² Истовремено је, да би парирао раду црногорских удружења којима је припадао и Девин, дао налог да се образују одговарајући српски одбори и да почну рад.³³

Тако је Девин наставио са писањем против Србије и њене политике на Балкану, чак и после јуна 1921. када је у Југославији донет Видовдански устав, који је значајно учврстио међународни положај Југославије.

Девин је, дакле, упорно и енергично заступао интересе краља Николе и Црне Горе и дуго чинио велике сметње у напорима да се Црна Гора уједини са Србијом. Намере су му биле поштене и хумане. Зна се, на пример, да је цео приход од публикавања књиге „Црна Гора у историји, политици и рату” ставио на располагање црногорском Црвеном крсту.³⁴ Друга је ствар што таква његова делатност није била од користи, јер и поред свих настојања није успео да утиче на британску владу да измени своју политику према Краљевини Црној Гори. Србија је имала велики међународни углед који је стекла својим развојем, а нарочито својим победама у балканским ратовима 1912-1913, и у Првом светском рату 1914-1918. године, па је имала од савезника признату доминантну улогу у стварању југословенске државе. Таква је била ондашња југословенска и европска реалност. Показало се да су Девинова очекивања била нереална, а његов велики труд на очувању суверенитета Црне Горе узалудан. Једно је сигурно: Девин је безрезервно и бескомпромисно до краја остао уз краља Николу и био његов ватрени бранилац.

Slavica RATKOVIĆ-KOSTIĆ

Summary

Alexander Devin was a persistent advocate of an independent Montenegro, working for its interests in the Great Britain and the USA in the period of 1916-1922. The basic aim of his propaganda and other activities, as well as of activities of the Montenegrin royal government in exile, was to improve of the Montenegrin Army, in January 1916. Devin tried to influence the policies of the Allies towards the Kingdom of Montenegro in a positive sense, so that the King and the Government of Montenegro would be enabled

³² ДАСИП, Ф I/IV, пов. с. бр. 172.

³³ ДАСИП, Ф I/IV, пов. с. бр. 175.

³⁴ А. Девин, н. д., X.

to return to their country after its liberation, and that Montenegro would preserve its independence. Devin's work was made easier by the fact that the Montenegrin dynasty, which had ruled Montenegro for centuries, had a number of adherents and friends in the country and abroad, a number of whom were also influential and rather loud in the British and Italian parliaments when the problems concerning Montenegro were discussed. On the other hand, his work was impeded by the wrong and inconsistent policies of the old King Nikola, who was motivated essentially by his dynastic interests. This was particularly true concerning his greatest mistake – his attitude in the matter of capitulation of Montenegro, because of which, together with other moments and considerations, the Allies did not have any confidence in the King of Montenegro. The decisive factors that made Devin's activities (and the activities of the Montenegrin court) unsuccessful, however, were the fact that the Montenegrin problem was being solved by the great powers, and even more important centuries old feeling and trend of the Montenegrin people to get Montenegro united with Serbia and other Yugoslav nations.

